

РЕЦЕНЗИЯ

От професор д.н. Виолета Райнова

За дисертация на тема „Творчеството на Александра Екстер на сцената на Камерния театър в контекста на философско-художествените идеи на епохата в Русия и Западна Европа” за присъждане на образователната и научна степен „доктор” на ДАРИЯ ИГОРЕВНА ТАРХАНОВА

Преди да насоча вниманието към представената от ДАРИЯ ТАРХАНОВА докторска дисертация искам да посоча някои факти от нейната биография. Ще подбера само такива, които имат съществено значение за избора на темата, могат да мотивират появата на този текст и неговата реализация. А така също и за откриване на процедура за представянето му като дисертация за придобиване на образователната и научна степен „Доктор”.

Дария Тарханова е московчанка. Завършила е с отличен успех магистърската степен на специалност „театрознание” в РАТИ /ГИТИС/, който е един от най-старите и престижни висши учебни заведения в столицата на Русия. Веднага след това започва аспирантура към катедрата по история на руския театър. Паралелно с това тя работи като научен сътрудник в Държавния Централен театрален музей. А така също води лекции по история на руския театър и история на сценографското изкуство в различни висши институти в Москва. В същото време Тарханова се проявява и в сферата на театралната критика. Тя сътрудничи с рецензии и статии в сериозното, научно лицензирано, списание „Современная драматургия”.

Тези факти сами по себе си красноречиво говорят за широкия диапазон от професионални възможности, които осигурява професионалното образование по театрознание в споменатия по-горе театрален институт. Но и как ефективно на практика се осъществяват от Тарханова.

През 2014 година обаче Д.Тарханова се премества да живее в Българи, в град Варна. У нас има шанса да продължи започналата в Москва аспирантура в катедра „Театрознание” към Факултета по сценични изкуства в НАТФИЗ. И така под ръководството на научният консултант професор д.н. Камелия Николова представя за защита докторска дисертация на тема : „ТВОРЧЕСТВОТО НА АЛЕКСАНДРА ЕКСТЕР НА СЦЕНАТА НА КАМЕРНИЯ ТЕАТЪР

В КОНТЕКСТА НА ФИЛОСОФСКО -ХУДОЖЕСТВЕНИТЕ ИДЕИ В ЕПОХАТА В РУСИЯ И ЗАПАДНА ЕВРОПА”.

Повече от столетие ни отделя от първата сценографска изява на Александра Екстер на сцената на Камерния театър в Москва.Творческото сътрудничество между Екстер и Александър Таиров е неразделна част от уникалния път на този театър и неговото особено място в руския театрален авангард. То се превръща във феномен, оставил следа в цялостната обща история на руския театър от началото на ХХ век.

А това е епоха, когато Русия и конкретно нейната култура вече съвсем не е в задният двор на Европа. Точно обратното – стремително се налага като център, като пресечна точка, където се съсредоточава раждането на нови тенденции, направления и форми в културата и изкуството.

Руският театрален авангард се възприема и определя по своята значимост като грандиозен експеримент, който и до днес няма равен по смелост и мащабност. Неговият новаторски и реформаторски характер се свързва преди всичко с бурното и многообразно начало на режисьорския театър и на неговата безспорна роля в създаването и хармоничното функциониране на художественото единство на театралния проект като различна, друга „втора самостоятелна реалност, свързана с живота на Духа.

Началото на двадесетия век в историята на руския театър се превръща в такова сложно, трудно постижимо и загадъчно явление, чиято следа присъства не само през целия двадесети век, но и сега. Днес във времето на късата памет връщането към миналото става особено необходимо и актуално, като своеобразна проекция на настоящето. Но и с поглед към бъдещето.

Какво е мястото и значението на докторската дисертация на Дария Тарханова в тази ситуация.Не се съмнявам, че авторката има пълното съзнание за изключителната трудност, дори както Гордън Крейг полемично твърди, „непостижимост” на това театрално време. Убедена е, че трябва да се съобразява и със сложния комплексен характер както на модернизма, така и на авангарда в неговото многообразие от сложно съ-съществуващи и

взаимодействащи направления и тенденции, При това не само в Русия , но и на Запад.

Дария Тарханова се връща към началото на режисьорското изкуство в Русия от гледна точка на неговото синхронизиране и синтезиране с зараждащото се изкуство на сценографията. Това е базисният основополагащ принцип , който предопределя и насочва както изборът на темата, на обекта и подходите, на методологията, която се възприема и на която се подчинява представеният проект. И тази стратегия не може да не се възприема в иновационен план, тъй като принципно се разграничава от клишетата и догмите на затвореното академично изследване и се насочва към богатите възможности на междудисциплинарния анализ, в разгръщането му във вертикален и хоризонтален план, но и в съчетание с принципите на контекстуалността.

Интригуващи и впечатляващи са желанието и амбицията на авторката да бъде колкото може близка, аналогична, адекватна на парадоксалния характер както на театралния авангард като цяло, така и в представянето и анализа на конкретните взаимоотношения между режисьора Таиров и сценографията на Екстер, взаимоотношения, определящи не само структурата на спектакъла като единно синтетично художествено цяло, но и неговото функциониране.

За Тарханова е много важно още нещо. А то е свързано с откриването и открояването на връзките, на характера и особеностите на взаимодействието, интегрирането и синтезирането на новите художествени възможности и инструменти на сценографията в структурата и функционирането на спектакъла като самостоятелно художествено цяло, като единна система, подчинено на режисьорската воля на Таиров. Но и представително за неговата театрална система, за мястото и ролята ѝ в динамичното многовариантно динамично пространство на руския авангард в годините на неговия зрял период, в който на пръв план излизат и взаимодействат особено активно вече не поезията и литературата, а други две изкуства – театърът и живописата.

Тарханова не въвежда направо и само във фактите и проблемите, свързани само със сценографията на Екстер. Още в заглавието тя набелязва тенденцията за разширяване на хоризонта на очакванията от страна на читателя. Не случайно в панорамната обобщена картина на духа на новото време, представено в социално-културологичен план, тя обръща особено внимание на ключовото знамение на новия век. Руските интелектуалци се хвърлят към философията с надежда да намерят отговори на главните въпроси на битието, в търсене на нови идеи, както за живота така и за изкуството. Тарханова успява да ни представи идеите на Ницше, Фройд, Бергсън не като механичен сбор от информация за техните философски концепции и доктрини, а в контекста на особеният характер на руското мислене, както и на изключителната роля на разцвета на религиозната философия. И тук се откроява стремежа на авторката да акцентира върху онези идеи на водещите петербургски и московски философи, които по своеобразен начин ще отзвучават, рефлексират, трансформират в художественото творчество на авангарда. Но в същото време контекстовия многопластов подход, заявен от Тарханова в първата част на дисертацията, представлява и работи в своята съвокупност от философско-художествения руско-европейски културен контекст, в който има за цел откриването на корените, предпоставките, импулсите, катализиращи бързото и програмно влизане на Таиров и Екстер в пространството на театралния авангард.

Но още тук се проявяват способностите и качествата на Тарханова в овладяването на новата и неразработена сфера на междудисциплинарния анализ с неговата насоченост не само към чувственото и образно описание, отличаващо го от рационалния концептуален характер на западните изследователски модели. Ще добавя, че още тук Тарханова има за задача да и се справя или по-точно да преодолява теоретичната неразработеност и противоречивостта в разбирането и ползването на понятия и терминология на понятията и процесите в техния руски вариант. Имам предвид такива понятия като „стил модерн“ и „модернизъм“, които не са тъждествени, или „модернизъм – авангард“. Вероятно затова и избягва да употребява определението „междудисциплинарен“, а акцентира върху съчетаването на „културно-историческият подход с принципите на контекстовият анализ“

като по-адекватен на културния Ренесанс на Сребърния век и на изворовата база и традиции на руската наука за театъра.

Ако в първата част на дисертацията авторката идентифицира авангарда в широк културно-исторически контекст, то във втората част стеснява съзнателно хоризонта на своето изследване в посоката на идентифициране на живописца в отношение на овладяването на новите европейски течения и направления по отношение на тяхното съпоставяне и взаимодействие с техните аналози в Русия. Но отново и по отношение на чисто руския принос в явления като кубофутуризм, супрематизъм, конструктивизъм. Прави впечатление, че с теорията на феномена на авангарда в Русия водещо място имат практики като Малевич и Кандински, на които авторката естествено обръща особено внимание

Паралелно и във връзка с живописца се обръща внимание и на смелите експерименти на водещите практики-теоретици в европейското изкуство като Крейг, Апия, Вагнер, Райнхард във връзка с тяхното познаване и влияние в Русия. Но и в аспекта на еволюцията на театъра и режисьорските системи в перспективата на взаимоотношението между режисурата и сценичното изкуство в пространството на спектакъла, което ще стане централен обект на внимание в третата част на работата. Точно от гледна точка на влиянието на спектакъла върху еволюцията в развитието на режисурата като главен проект на театралния авангард ми се струва, че Тарханова несправедливо не обръща внимание върху две знакови представления, предшествващи режисьорското изкуство на Таиров, но и с особено значение за руския театрален авангард и за ролята на сценичното изкуство в него. Имам предвид беглото споменаване на „Хамлет“ в режисурата на Гордън Крейг в Москва, но и изключителното по своята значимост представление на „Балаганчик“, първата авангардна пиеса, написана от Блок специално за Мейерхолд и поставена в театъра на Вера Комисаржевска в Петербург още в края на 1906 година. Изследователите на руското сценично изкуство през последните години оценяват това скандално представление като знаково по отношение на раждането на театралния авангард във всичките му компоненти. Но и още нещо, в това представление, редом до Мейерхолд на сцената е младият студент Таиров, който се оказва в групата на бунтарите, предизвикали

раздялата на Мейерхолд с театъра на Комисаржевска. Не само с противопоставянето на Таиров срещу условното изкуство, но и с зрелищните публични дебати между двамата, в които агресивната позиция на Мейерхолд излизат извън границите на естетиката и придобиват определено идеологически характер.

Тази моя забележка е свързана с необходимост от по-дълбоко вникване в театралния контекст, богат, сложен, яростно и полемичен и конфликтен. , в който се утвърждава таланта на Александра Екстер, паралелно и в синхронна идентификация с режисьорската система на Таиров, но и като отделно, самостоятелно и самоценно изкуство. В този смисъл не би трябвало да се избягва и отношението на Станиславски и Вахтангов към изкуството на Камерния театър, както и дебатите, свързани с разцвета на сценографското изкуство в първите години на Съветската власт.

В центъра на тази нововъзникнала полемика са точно споровете, свързани със съперничеството по отношение на паралелното и едновременно, но различно усвояване на конструктивизма в изкуството на Таиров и Мейерхолд. А, от друга страна, точно конструктивизмът се оценява високо в Европа и се включва в контекста на световните процеси, характеризиращи изкуството на XX век.

В тази посока силно впечатлява третата същинска част, представляваща епицентърът в цялостното разгръщане на дисертационният труд на Дария Тарханова. В тази най-обемна по съдържание и проблеми част, авторката отново трансформира предмета и обекта на своите изследователски усилия. Тук, на нивото на спектакъла, който е най-слабо развитата сфера в науката за театъра, най-добре се забелязва и налага ефектът от синтезирането на инструментите на театрознанието и изкуствознанието. Важно е да добавя, че той е мотивиран и се базира върху високите качества на изворовата база, която е в основата на тази част от дисертационния труд. В подробния разказ, описващ и достатъчно добре реконструиращ трите съвместни спектакли на Таиров и Екстер, прозират и се проектират необикновено високите и перспективни качества на знакови фигури в руското и съветско театрознание като А. Ефрос, Тугенхолд, Державин, Марков, Рудницки.

Последователно и подробно аргументирано, на нивото на спектакъла, разбиран като сложна многосъставна система, съществуваща и променяща се само в пространството и времето на нейното функциониране, Тарханова успешно завършва окончателно и най-убедително доказването на своята основна теза в нейната нееднозначна същност и перспективна значимост. Като цяло тя е свързана с общата тенденция на авангарда за отказване от вербалния език и вербалната изобразителност, които Тарханова оглежда и интерпретира от гледна точка на утвърждаването на режисьорското изкуство в неговата задължителна динамична синтезираност със сценографските открития на Екстер.

От друга страна като центрира вниманието си към опорните точки в сценографските реализации на Екстер / в духа на основополагащите идеи на Апия/ в дисертацията се оформя както основополагащ смисъл на нейната интеграция в структурата и функционирането на спектакъла като единно художествено цяло. Но и се набелязва практическата перспектива за отделянето на сценичното оформление като самостоятелно творчество и самостоятелна наука.

В заключение ще обобщя, че дисертационният труд на Дария Тарханова показва задълбочени историко-теоретични знания по съответната специалност за самостоятелни научни изследвания. Дисертацията „Творчеството на Александра Екстер на сцената на Камерния театър в контекста на философско-художествените идеи на епохата в Русия и Западна Европа” притежава необходимите качества и научно-приложни резултати, мотивиращи положителната ми оценка.

Гласувам с „ДА” и предлагам на уважаемото жури да присъди на Дария Тарханова образователно- научната степен „ДОКТОР”.

София, 19.02.2019 г.

Подпис:

/проф.д.н. Виолета Райнова/